

**EUROOPA MAJANDUS- JA RAHALIIDU RIIKIDE VÕLAKERGENDUS:
VÕIMALUS TAASTADA EUROOPA MAJANDUSLIK TUGEVSUS
JA STABILISEERIDA EURO
– ARUTELUARTIKKEL –**

Wolfgang Eibner¹
Jena Ernst Abbe Ülikool

1. Sissejuhatus

Artikli aktuaalsus

Vähemalt alates USA kinnisvarast ja finantskriisist ei ole mitte ainult Euroopa, mis kannatab valitsemissektori võla kõrge taseme all. Valitsemissektori kulutused pankade kallutamise ja mitmesuguste stiimuspakettide (välja arvatud väga väikesed riigid, näiteks Eesti) rahastamiseks töid kaasa juba väga suure valitsemissektori võla järsu suurenemise. Selle tulemusena tekib probleemiks netoinvesteeringu üldine järsk vähenemine peaaegu kõigis Euroopa rahaliidu riikides.

Sellised riigid nagu Kreeka, Itaalia, Belgia, Prantsusmaa ja isegi Saksamaa sõltuvad eelkõige väga madalatest või vähemalt madalatest intressimääradest, et stabiliseerida oma olukorda. Vt selle kohta 2. peatükis esitatud märkused. See on Euroopa Keskpanga madala intressimäära poliitika keskne põhjus, mis on olnud juba peaaegu 10 aastat, on tagada Euroopa rahaliidu (euroala) suure võlakoormusega riigid, kelle intressikoormus on oluliselt vähenenud lahenduse kasuks Ülekoormuse aeg: anda aega, vajalikke reforme, et suurendada riiklike maksusüsteemide kasumlikkust, aega tööstusstruktuuri tugevdamiseks ning aega, et jätkusuutlikult vähendada bürokraatlikke tõkkeid või isegi rikkuda Struktuurid poliitikas ja äris.

Artikli eesmärk

See ei ole viimase kümne aasta jooksul õnnestunud, kuid: kõhklematu või olematu reformimine peaaegu kõigi Euroopa rahaliidu valitsuste poolt, või populistlike osapoolte surve ja üha suuremate elanikkonnarühmade vastumeelsus, et lükata tagasi suure Euroopa integratsioon raskendab üha enam tulevikku suunatud reformide elluviimist poliitiliselt.

See tähendab, et tuleb kindlaks teha, et seni ei ole Euroopa võlaprobleem isegi peaaegu lahendatud.

Selle asemel süveneb eelarveseiskus euroala riikides, kuid majandusarengus on erinevused pigem suurenenud kui vähenenud, ohustades seeläbi euro stabiilsust ja seega ühisraha tulevikku.

¹ Riigiteaduste dr prof Wolfgang Eibner, majandustehnoloogia valdkond, Jena Ernst Abbe Ülikool, Carl-Zeiss-Promenade 2, 07745 Jena, Saksamaa, Wolfgang.Eibner@eah-jena.de; kaasautor MSC Matthäus Rößner, teadur, majandustehnoloogia valdkond, Jena Ernst Abbe Ülikool

Kiiresti tuleb teha suuri investeeringuid kõigi Kreeka ja Saksamaa vahel traditsioonilisse ja üha kaasaegsemaks digitaalaristusse: selle asemel on Netoinvesteering Euroopa rahaliidu riikidesse selgelt langenud. (Vt allpool toodud fakte). Vt Peatükk 3. Sellega seoses on selge, et Euroopa võlakriisi peamine mõju on investeeringute mahajäämus. See kirjeldab probleemi, mis on aktuaalne, kuna see on päevaküsimus, kuidas taastada Euroopa vanale majanduslikule ja seega ka poliitilisele ja sotsiaalsele-demokraatlikule tugevusele kui eeskujuks suurtele maailma osadele: Võti seisneb selles, kuidas me suudame lahendada kiiresti ja jätkusuutlikult Euroopa riikide kriise võlaprobleemi.

Artikli uurimisülesanded

Aruteluga seotud panus tahaks esitada selle teema kohta uue murrangulise ettepaneku: võla kergendamise kaudu. 4. peatükis on seega välja töötatud konkreetsed ettepanekud selle kohta, kuidas sellist võla konverteerimist võiks rakendada.

Üldiselt peab võlakorraldus olema alati võlausaldaja sundvõõrandamine ja ta tuleb õigusliku poliitika seisukohast tagasi lükata. Praegu on siiski ajalooliselt ainulaadne olukord, kus Euroopa Keskpank hoiab valitsemissektori võlakirjade näol riigi võla asjakohast osa: lõppkokkuvõttes ei ole see siiski majanduslikult koormamata, kui võlgnevuse nõudest loobuda, kuna see on lõppude lõpuks isegi raha tootva asutuse EO ipso: sellega, loobumine nõudeid saab rakendada täielikult ilma igasuguse mõju reaalse maailm – kui see on tehtud "õigesti". Vt ka 5. peatükki.

2. Probleemipüstitus

Järgmises artiklis kirjeldatakse küsimust, kuidas Euroopa ja eelkõige Euroopa rahaliit (EMU) võivad taastada oma kaotatud autonoomia rahandus- ja fiskaalpoliitikas. Selline autonoomia kaotus peaaegu kõigis majandus- ja rahaliidu riikides on seega hiljutise väga suure valitsemissektori võla tagajärg. Seetõttu on vajadus vähendada seda võlga piisavalt, et taastada täielik majanduslik tugevus.

Järgmine artikkel annab aimu, kuidas neid probleeme saab lahendada.

Euroopa ühisraha kasutavate riikide majandus- ja rahaliidu majanduse ees on olulised rahanduspoliitilised probleemid:

5. valitsemissektori suur võlakoorem, mis vähendab võimet vabalt oma rahanduspoliitikat kujundada;
6. sellest tingitud surve Euroopa Kesk pangale hoida intresse ajalooliselt madalal tasemel, mille tõttu omakorda väheneb võime kujundada rahapoliitikat;
7. tootmistegurite „üleilmastumise“ tingimustes kasvav riikide suutmatus kapitali või sellelt teenitavat tulu maksustada, mis sunnib neid kaasama veel rohkem vahendeid riigivõla abil, et oma rahanduspoliitika kujundamise võimet vähemalt mingil määral säilitada;
8. suurte intressimaksete tõttu oluliselt vähenenud riiklikud investeeringud, mille tagajärjel tekib investeeringute alal mahajäämus.

Siia lisandub viies aspekt, millega tuleb kõikide probleemilahenduskatsete puhul alati arvestada:

9. eurooplaste seas juba aastaid süvenev kahtlus, kas Euroopa Liit on ikka poliitiliselt ja sotsiaalselt elujõuline institutsioon.

Nendest kesketest rahanduspoliitilistest probleemidest lähtudes esitatakse selles artiklis tees, et Euroopa saab oma majandusliku ja poliitilise tugevuse rahvusvahelises võrdluses taastada üksnes juhul kui:

6. vähendatakse kiiresti ja jätkusuutlikult valitsemissektori võlga;
7. takistatakse laenamise jätkumist senises mahus;
8. seeläbi taastatakse Euroopa iseseisva rahapoliitika kujundamise võime;
9. kindlustatakse ja tugevdatakse eurot kui mitmel põhjusel vajalikku Euroopa ühisraha;
10. sellega antakse Euroopa majandus- ja rahaliidule ainukordne võimalus veenda Euroopa Liidu kodanikke taas Euroopa lõimumise idee otseses ja isiklikult tunnetatavas kasulikkuses nii, nagu algatajad seda kunagi ette kujutasid.

3. Euroopa Keskpanga ning majandus- ja rahaliidu raha- ja rahanduspoliitilise autonoomia vähenemine

Selles väikeses artiklis ei ole võimalik üksikasjalikult analüüsida raha- ja rahanduspoliitilise tegevusruumi jätkuva kahanemise taga olevaid probleeme ja põhjusi, mistõttu järgnevalt esitatakse vaid lühike olukorra kirjeldus, mis on aga põhjalikumalt lahti kirjutatud lisatud pikemas ingliskeelses versioonis.

Selgitasin samas ajakirjas 2017. aastal pealkirja „Euroopa Keskpanga (EKP) madala intressimäära poliitika ja kvantitatiivne lõdvendamine Euroopa valitsemissektori võlast lähtudes“ all, miks EKP-l ei ole Euroopa valitsemissektori suurte võlgade tõttu praktiliselt mingit muud võimalust, kui jätkata järjekindlalt madala intressimäära poliitikat.

Madalate intressimäärade tugevat soodsat mõju eelarvele iseloomustab hästi see, kui võrdleme majandus- ja rahaliidu avaliku sektori poolt aastatel 2008–2018 tasutud intresse selle intressikoormusega, mis oleks tekkinud ilma EKP 2007. aasta intressilangetuseta.

Näeme, et tänu sellele säästsid majandus- ja rahaliidu riigid perioodil 2008–2019 kokku üle 1,3 triljoni euro, mis vastab ligi 2% nende aastastest SKT-st. Ainuüksi Saksamaa hoidis sel moel kokku 370 mld eurot, Prantsusmaa 350 mld ja Itaalia 261 mld, mis vastab 15% Itaalia SKT-st.

Sealjuures on just liidu teatud liikmesriikide väga kõrge valitsemissektori võlg – ja sellest tingitud intressikoormus – olnud pikema aja jooksul teguriks, mis soodustab euro nõrgenemist ning tekitab ebaühtlase majandusarengu tõttu ühisraha tsooni lagunemise ohu. Kui eelkõige just võlaprobleem õnnestuks lahendada nii, et riigid saavad jälle rahanduspoliitilist mänguruumi, võiks selle tulemusena taastuda liidu riikide majanduse struktuuri suurem ühtlus tänu sobivatele reformidele (mida sel juhul oleks võimalik ka rahastada) ning suureneks euro toimivuse tõenäosus pikas perspektiivis. Majanduslikust aspektist peaks olema selge, et üliiriikide (majanduslike ja poliitiliste), nagu Ameerika Ühendriigid või Hiina, poolt veetaval üleilmastumise ajastul jääks lapitekina tervet hulka

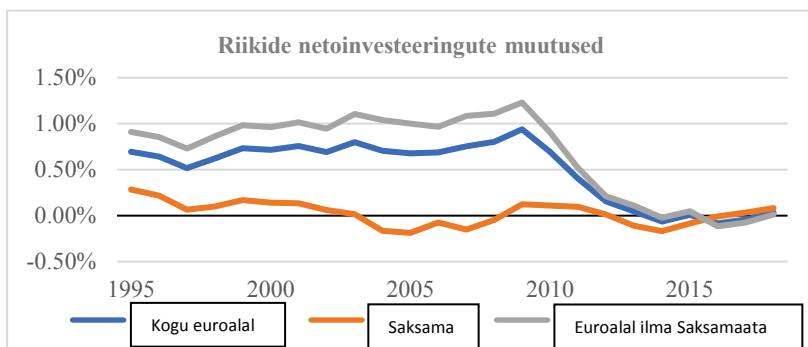
erinevaid riiklikke valuutasid kasutav lagunenu Euroopa rahvusvahelises konkurentsis lootusetult nõrgale positsioonile.

Samal ajal häirib madalate intresside poliitika hoiustajaid ja investoreid. Riikide pidevad kokkuhoiumeetmed, mida oma kodanikele meelsasti serveritakse Brüsseli „ettekirjutustena“, ja nende tagajärjel lagunev taristu vähendavad kodanike seas järjest enam poolehoidu Euroopa Liidule.

Kui ei võeta kiiresti midagi ette selleks, et Euroopa kodanikud tunnetaksid selgelt Euroopast tõusvat kasu, satub ühtse Euroopa idee – ja seeläbi ka Euroopa roll maailmas – väga suurde ohtu.

Üldiselt tuleb märkida, et üleilmastumise raames rakendavad riigid üksteise suhtes kogu maailmas, aga eriti EL-is ning majandus- ja rahaliidus, maksudumpingut. Seda tehakse sageli just seoses tulu maksustamisega, viies sel moel Euroopa lõimumise idee algatajate kunagised mõtted absurdini. Selle ühe tagajärjena langeb järjest suurem osa maksukoormusest tööjõule, kelle töist tulu otseselt maksustatakse, või tuleb kõikvõimalike aktsiiside näol suurendada kaudseid tarbimismakse – kõik need asjaolud mõjutavad otseselt kodanike heaolu.

Võlgadest tingitud säästmisvajaduse tulemuseks on ka investeringute massiivne ja püsiv vähenemine peaaegu kõigis sektorites. Joonisel 1 on seda netoinvesteeringute (brutoinvesteeringud, millest on lahutatud amortisatsioon) järjepidevat kahanemist kujutatud Saksamaa ning Euroopa majandus- ja rahaliidu näitel.

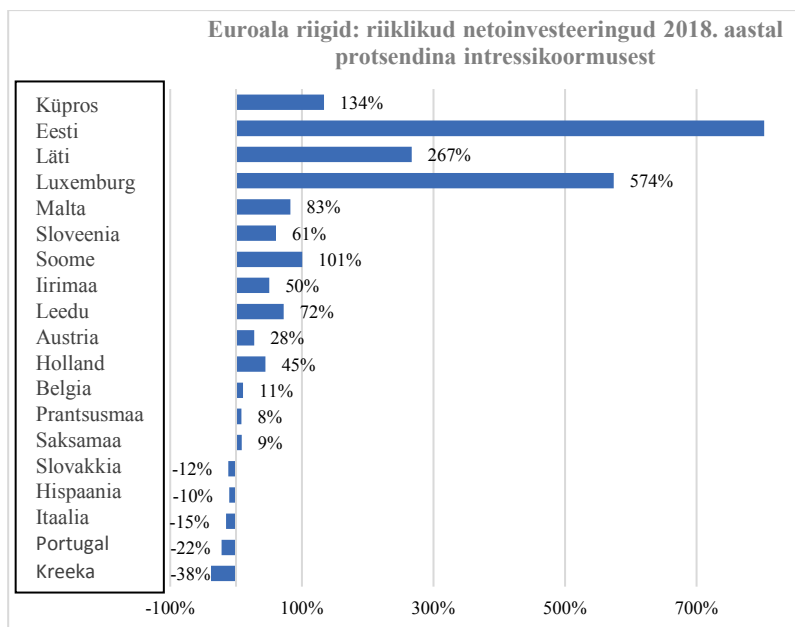
Joonis 1. Saksamaa ning Euroopa majandus- ja rahaliidu netoinvesteeringud aastatel 1995–2019

Kui näiteks Ameerika Ühendriikide ja Jaapani riiklikud netoinvesteeringud moodustavad ligi 1,2% nende SKT-st, siis Saksamaal ja Prantsusmaal on vastav osakaal kõigest 0,1% ringis ning Itaalias, Hispaanias, Portugalis ja Kreekas on see koguni negatiivne.

Euroopa Investeeringuspank (EIP) on selle põhjal järeldanud, et aastas jääb tegemata ligi 550 mld euro väärtuses investeeringuid. Tulemuseks on Euroopa selge mahajäämus ja konkreetselt väga suur rahanduslik nõrkus, kuigi veel 100 aastat tagasi rahastas Euroopa kogu ülejäänud maailma (välja arvatud Jaapan).

Teemaga haakuvalt esitatakse joonisel 2 riikide netoinvesteeringute ja riigivõla intressimaksете võrdlus.

On ilmne, et just liidu suurte tööstusriikide – Itaalia, Hispaania, Saksamaa, Prantsusmaa – puhul on laenukoormuse ja netoinvesteeringute vahekord selline, et see pärsib kasvu või negatiivsete väärtuste korral lausa nullib igasuguse kasvu.

Joonis 2. Euroopa majandus- ja rahaliidu riikide netoinvesteeringud 2018. aastal protsendina intressikoormusest

4. Raha- ja rahanduspoliitilise iseseisvuse tagasivõtmine EKP poolt algatatud kestliku võlavähendusega majandus- ja rahaliidu riikide võlgade konverteerimise teel

Kahes eelmises jaotises esitatud selgitustest järeldub, et Euroopa riikide valitsemissektori võlakooormust on vaja kiiresti ja kestlikult langetada. Muude variantide puudumisel on see saavutatav ainult võlgade kustutamise või konverteerimisega. Mõistagi ei oleks selliste meetmete võtmine era- või avalik-õiguslike võlausaldajate suhtes võimalik ilma äärmiselt ränkade tagajärgedeta, mis ei piirduks ainult

finantsturgudega. Seega saab nõuetest loobuda või võlausaldajate positsioone vähendada ainult selline osapool, kellele ei kaasne nõuetest loobumisega viimselt mingit koormust. Süsteemi ülesehitusest tingituna on selliseks osapooleks ainult keskpank, majandus- ja rahaliidu riikide puhul niisiis Euroopa Keskpank (EKP). Kuna võlakergendus ei ole õiguspoliitiliselt teostatav, jääb ainsaks realistlikuks lahendusvõimaluseks võlgade pikaajaline konverteerimine.

Järgnevalt on visandatud sellise võlgade konverteerimise esialgsed tunnused. Loomulikult peab see meede olema ühtaegu kestlik ja samas üheksadne, sest vastasel korral looks see riikidele ahvatluse käia oma eelarvega tulevikus ümber veelgi vastutustundetumalt. Reguleerimist vajavad allpool loetletud küsimused.

6. Milliste valitsemisesektori võlgade puhul ja millisel määral võiks konverteerimine üldse kõne alla tulla?
7. Millised peaksid olema sellise konverteerimise tingimused: intress, tähtaeg, põhiosa tagasimaksed?
8. Millist „hüvitist“ võimaldada nendele majandus- ja rahaliidu riikidele, kes väikese võlakooormuse tõttu ei võidaks võlgade konverteerimisest midagi või saaksid sellest palju vähem kasu kui teised riigid (nt Eesti võrdluses Kreekaga)?
9. Kuidas saavutada seda, et riigid ei hakkaksid pärast sellist võlgade vähendamist oma eelarvet uuesti laenudest rahastama ja neil ei tekiks jälle ülemäärast võlgnevust?
10. Millised siduvad kokkulepped peavad olema eeltingimuseks, et riik saaks võlgade kustutamises osaleda?

Lisatud artiklis (inglise keeles) on esitatud nende küsimuste vastused koos põhjendustega. Käesolevas lühiversioonis on võimalik korrata üksnes nende mõttekäikude JÄRELDUSI.

Punkt 1

EKP on avaliku sektori võlakirjade ostuprogrammi (kvantitatiivne lõdvendamise) raames 2015. aastast kuni 2019. aasta keskpaigani ostanud juba 2,1 triljoni euro eest võlakirju, mis moodustab 26% kõigist majandus- ja rahaliidus käibel olevatest riigivõlakirjadest.

Ettepaneku kohaselt tuleks konverteerida 50% teatud tähtpäeva seisuga (nt 31.12.2018) käibel olevatest riigivõlakirjadest. See oleks saavutatav kõikides riikides EKP poolt juba tehtud või veel tehtavate võlakirjaostudega.

Punkt 2

Kui võlavähenduse meede on üldse teostatav, siis poliitiliste ja majanduslike asjaolude tõttu saab seda teha ainult üks kord. Sellest tulenevalt on vaja vaadata kohe väga pikalt ette.

Ettepaneku kohaselt tuleks tähtaegu pikendada 80–100 aastat emiteerimiskuupäevast alates. Selle eeliseks on asjaolu, et inflatsiooni tõttu muutuks põhiosa tagasimaksete aspekt üsna väheoluliseks ja lunastustähtpäevade edasilükkamine aitaks vältida finantsturgude ülekoormamist.

Võlainstrumentide lõpliku tähtaja pikendamiseks kuni 80 või isegi 100 aastat on neli peamist põhjust:

1. euroala väärtpaberiturg on juba palju väiksem kui USA-\$ turg,
2. EKP ostuprogramm on juba märkimisväärselt vähendanud Eurovõlakirjadega vabalt kättesaadavat kaubandust; näiteks ainult umbes 35% Saksamaa föderaalsetest võlakirjadest on jäetud kaupleva institutsionaalsete investorite poolt;
3. EKP tulevased ostud vähendavad veelgi turul kättesaadavaid euro võlakirju.
4. uue valitsemissektori võla alandamine pärast võlgade konverteerimist langeb euroala olemasolevate võlakirjade maht taas järsult.

Sellega seoses on see pikk tähtaeg oluline selleks, et mitte lubada väärtpaberiturul kokkukukkumist eurodes.

Ettepaneku kohaselt tuleks intressimäära langetada 0,1% tasemele. See vabastaks riigid suurel määral ka intressikoormusest ja looks võimaluse investeringute massiivseks suurendamiseks, mis on hädavajalik. Selle lahenduse eeliseks oleks ka asjaolu, et kõik riigivõlakirjad jääksid kaubeldavate väärtpaberitena kapitaliturgudele alles ning EKP saaks neid turgudele tagasi lasta, mis suurendaks oluliselt nende likviidsust esmalt kaubeldavate ja seejärel ka AAA-reitinguga väärtpaberitena.

Punkt 3

Sellised riigid, nagu Eesti, on taolise võlavähendusprogrammi suhtes loomulikult äärmiselt kriitilised: Euroopa Ülemkogu saaks sellise meetme koos selle juurde kuuluvate lepingutega ühehäälselt heaks kiita üksnes siis, kui kõik majandus- ja rahandusliidu riigid seda soovivad.

Ettepaneku kohaselt antakse väikese võlakoormusega riikidele võimalus võtta soovi korral uutel tingimustel täiendavalt laenu, kuni nende võlg saavutab EKP kapitalivõtme alusel määratava maksimaalse väljaostetava taseme.

Punkt 4

Suure tõenäosusega ei saavuta võlavähendus oma eesmärgi, kui võlgnik saab seejärel oma senist käitumismustrit jätkata ning hakkab oma riikliku maksu- ja kulupoliitika vähest tõhusust taas riigivõla arvelt kinni maksuma. Seetõttu on võlakergenduse kohta sõlmitavates lepingutes vaja tingimata ette näha riikliku autonoomia piiramine või reguleerimine tulevaste võlgnevustega seotud küsimustes.

Ettepaneku kohaselt tuleks sõlmida siduv leping, mille kohaselt lisanduv netolaenukoormus ei tohi ületada laenu võtmisele eelnenud viie aasta SKT keskmist kasvu. See annaks jätkuvalt võimaluse esmaseks vastutsükliliseks eelarvepoliitikaks.

Lisaks kehtestatakse tingimus, et püsiva rikkumise korral heidetakse majandus- ja rahaliidu liige teise rikkumisjärgse aasta lõpuks liidust – ja ühtlasi ühisraha tsoonist – välja.

Punkt 5

Eelneva põhjal on enam kui ilmne, et võlgade konverteerimises osaleda soovivad riigid peavad alluma selgetele ja mittemuudetavatele nõuetele, mis reguleerivad ärajäävate

põhiosa- ja intressimaksete arvel eelarvesse lisanduvate vahendite kasutamist – ilma selleta võib võlgade konverteerimise algne eesmärk kergesti hägustuda.

Ettepaneku kohaselt peaks võlgade konverteerimine olema võimaldatud ainult neile riikidele, kes:

- *kohustuvad eraldama vähemalt 60% vähenenud intressikoormuse arvel lisanduvatest vahenditest teatud investeringuteks, mille sisu tuleb veel täpsustada ja mis tehakse ühiselt kindlaksmääratavatesse sektoritesse;*
- *viivad läbi reforme maksustamise või maksusüsteemi tõhususe suurendamiseks;*
- *kehtestavad keskvalitsuse maksudele, eelkõige majandus- ja rahaliidu riikides tasumisele kuuluvatele tulu- ja tehingumaksudele, alumised ja ülemised piirmäärad ning keskpikas perspektiivis ühtlustavad oma maksud kitsastes piirides;*
- *vähendavad mõistlikul määral bürokraatiat ja regulatsioone, tagades samas kehtivate või veel välja töötatavate tulemuspõhise sotsiaalsete standardite järgimise;*
- *rakendavad head valitsemistava varimajanduse ja korrupsiooni vastu võitlemiseks.*

5. Kokkuvõte: võla leevendamine elujõulise lahendusena Euroopa majandusliku tugevuse taastamiseks

Valitsemissektori võla kõrge tase sunnib EKP-lt rakendama püsivat madala intressimääraga poliitikat, kui ta ei soovi riskida Euroopa rahaliit riikide maksejõuetusega. See ei ole ainult Kreeka ei saa intressi maksta, nagu ta tegi finantskriisi eel, ilma suurte kärbeteta valitsemissektori kulutuste kõigis valdkondades. Riigid nagu Prantsusmaa ja Itaalia peaksid samuti kipuvad tegema oma makseid, kui nad ei soovi, et populistlikud osapooled kasvaksid tugevamaks. See ohustaks mitte ainult Euroopa integratsiooni, vaid võib-olla isegi Euroopa riikide demokraatlikke struktuure.

Lisaks nendele poliitilistele aspektidele on suur võlakoormus ja võla vähendamise kohustus juba tugevalt seotud netoinvesteeringu püsiva vähenemiseni peaaegu kõigis majandus-ja rahaliidu riikides, mis vähendab jätkusuutlikult Euroopa tehnoloogilist juhtimist ning üha enam Euroopas, eriti võrreldes USA ja Hiinaga.

See kirjeldab probleemi, mis on aktuaalne, kui see on paikne: küsimus, kuidas taastada Euroopes majandusvõim. Võtmeks on küsimus, kuidas saame kiiresti ja jätkusuutlikult lahendada Euroopa riikide rahalisusega seotud võlaprobleeme. Aruteludokumentis esitatud vastus on omamoodi võlakergendus, mida rakendatakse EKP valduses oleva valitsemissektori võlakirjade asjakohase summa konverteerimise teel. Konverteerimine tähendab, et tagasimakse pikendamine 80-100 aastale ja intressimäär on väga väike. Loomulikult on siduv kokkulepe vältimatu, et uut netovõlga saab võtta ainult teatava perioodi SKP kasvu maksimaalseks väärtuseks. Võla konverteerimisel võivad osaleda ainult riigid, kes kohustuvad tegema suuremaid netoinvesteeringuid täpsemaks, et viia ellu reforme, mis on eelkõige seotud maksustamise tõhususega, kehtestatud madalamad ja ülempiirid mõnede keskvalitsuse maksud ja ühtlustada need kitsastes piirides. Samuti on vaja mõistlikult vähendada ja suuresti dereguleerida bürokraatiat ning lõpetada varjumajandus ja korrupsioon.

Selliste meetmete ja taastatud rahandusliku tugevusega pöörduks uuesti lõimumise ideele pühendunud Euroopa tagasi maailma majanduse tippu koos sellega kaasneva heaolu ja ühiskondliku rahuga. Oma majandusliku jõu tagasi saamine tänu võlgade konverteerimisele, mis on võimalik üksnes tugeva riigiülese koostöö tingimustes, näitaks taas selgelt Euroopa rahaliitu kuulumise eeliseid ning Euroopa Liidul tekiks jälle võimalus – eriti eespool nimetatud järelmeetmete rakendamise korral – tõusta säravaks vabaduse ja heaolu eeskujuks nii, nagu Robert Schuman seda oma 9. mai 1950. aasta deklaratsioonis² ette kujutas.

Ainus, mida vajame, on JULGUST.

² Robert Schuman (1950): Schumani deklaratsioon – 9. mai 1950, avaldatud: https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_et